

УДК 82(477).09:81'373.21(045)

ЛІТЕРАТУРНИЙ ОБРАЗ ВЕЛИКОГО ЛУГУ

Світлана Моїсеєнко,
старший науковий співробітник
науково-просвітницького відділу
Національного заповідника
«Хортиця»

Розглянуті твори художньої літератури, тематично пов'язані з місцевістю Великого Лугу. Наведені уривки творів, що ілюструють семантичне навантаження відомого топоніму. Аналізуються художні засоби опису великолузького простору у літературних текстах. Показано авторське бачення пам'ятки історії і природи.

Ключові слова: творчість, історія, природа, сакралізація простору, література, козацтво, тема, ідея.

The article examines works of fiction thematically related to the area of Veliky Lug. Excerpts from the works illustrating the semantic load of the famous place name are presented. The article analyzes the artistic means of describing the Velykyi Lug space in literary texts. The author's vision of the historical and natural monument is shown.

Keywords: creativity, history, nature, sacralization of space, literature, Cossacks, theme, idea.

Нижня Наддніпрянщина – це ворота України в світову цивілізацію, через які наш народ та все слов'янство зв'язувались зі Стародавньою Грецією, Єгиптом, Троєю, Палестиною, Середземномор'ям, усім латинським світом. Невипадково ця територія містить географічні, історичні, культурні об'єкти, які є символами української нації, ідеї, державності України: це Дніпрові пороги, острів Хортиця, а також Великий Луг – величезна долина, яка простягається від південної частини Хортиці до лиманів Херсонщини. Батько історії Геродот побував на цих землях і назвав їх Гілеєю. По них котились хвилі кочівників, скіфи збудували свою столицю (де нині Кам'янка-

Дніпровська). Десь там були і загадкові Гери, могили скіфських царів, згадувані античними авторами. Віктор Чабаненко наводить народний переказ про перебування у Великому Лузі (зокрема на Лисій горі, що вище с. Біленького) апостола Андрія Первозваного. Прямуючи до Києва, він тут відпочивав, насолоджувався красою природи й молився. Можливо, через те, вважає письменник, що великолузький обшир освячений молитвами Христового учня, він на багато віків став особливо значущим в історії українського народу. Звідси руські князі виступали на битву з ордами Сходу. За козаччини більшість Січей знаходилась у хащах Великого Лугу. Знаменно, що саме у Великому Лузі зародився спротив християнської Європи азійській дикості, що саме Великий Луг із його Січами став твердинею в боротьбі за демократію, волю, православну віру.

Героїко-романтична історія Великого Лугу мала помітний вплив як на народну уснопоетичну творчість (значна частина історичних пісень, легенд, переказів про запорозьке козацтво створена саме в нижньонаддніпрянських плавнях, у великолузьких Січах), так і на художню літературу.

Об'єкт дослідження: твори художньої літератури, що містять топонім «*Великий Луг*». Предмет дослідження: його семантичне наповнення. Мета: показати, як за допомогою художніх прийомів реалізується показ історичної значущості та сакралізація території Великого Лугу. Актуальність дослідження мотивується високою увагою спільноти, прикутою до стану Великого Лугу після теракту російської армії. Завдання: виявити художні твори, автори яких вживали топонім «*Великий Луг*»; проаналізувати їх тематичний зміст і інтерпретацію подій, територіально пов'язаних з Великим Лугом; показати їх авторське бачення в залежності від світогляду автора, ідеологічної спрямованості художнього тексту, часу написання твору; підкреслити значення художніх текстів про *Великий Луг* в контексті збереження історичної пам'яті. Методи дослідження: узагальнення, літературний аналіз. Новизна роботи: на основі аналізу окремих творів різних

авторів створено літературний образ Великого Лугу як маркеру українського простору.

Великий Луг – одна із тих історико-топографічних реалій, які постійно бентежать уяву поетів і письменників. Як осередок козацької вольниці оспівував його Тарас Шевченко. Ліричний герой поезії «Не хочу я женитися» називає його *другом* і, згідно народній традиції, козацьким *батьком*:

*А піду я одружуся
З моїм вірним другом,
З славним батьком запорозьким
Та з Великим Лугом.* [25, с. 169].

Персоніфікований Великий Луг у поемі «Гамалія» виступає *братом* Дніпра: «*Чи спиш, чи чуєш, брате Луже?*

Хортице! сестро?» [25, с. 198]

Полонені турками запорожці із поеми «Гамалія» так звертаються до вітру:

*Ой повій, повій, вітре, через море
Та з Великого Лугу,
Суши наші сльози, заглуши кайдани,
Розвій нашу тугу* [25, с. 197].

У вірші «Іржавець» поет змальовує прощання-січовиків з Великим Лугом після сумнозвісних подій під Полтавою:

*Як покидали запорожці
Великий Луг і матір Січ,
Взяли з собою Матер Божу,
А більш нічого не взяли,
І в Крим до хана понесли
На нове горе – Запорожжя* [25, с. 46].

Грізне до ворога слово Кобзаря випромінює тепло і любов, коли воно звернене до *козака із Лугу*, бажаного гостя і в кожній українській хаті, і в Божім храмі:

*Козацька церква невеличка
Стоїть з похиленням хрестом.
Давно стоїть, виглядає
Запорожця з Лугу [25, с. 41].*

Співець козащини, Тарас Григорович влітає у свої твори відомі йому звичаї запорожців, серед яких постриг у ченці старих січовиків, чому передують веселі гульбища, що супроводжують прощання із товариством. Так Семен Палій

*Аж до Межигорського Спаса
Потанцював сивий.
А за ним і товариство
І весь святий Київ.
Дотанцював аж до брами,
Крикнув: - Пугу! Пугу!
Привітайте, святі ченці,
Товариша з Лугу! [25, с. 54].*

Отже, Т. Шевченко у своїх творах змальовує Великий Луг в контексті історії козащини і наділяє його народним образом козацького батька, який уособлює в собі поняття *пристанище, годувальник, захист*.

Образ Лугу як козацького осередку підтримують багато авторів. При цьому вони вбачають його місцем початку Визвольної війни, адже на одній із Січей, розташованій у Лузі, Микитинській, зародилась Хмельниччина.

Поет Спиридон Черкасенко в поемі «Іскри з великої пожежі. 1648–1651» говорить про Великий Луг як про уособлення народного повстання:

*І горами й по долині
Лине гомін до степів:
«Гей, прокиньтесь! В Україні
Хмель пожежу розпалив!»
Розбуялось Дике Поле,
Розгойдався батько Луг:*

*оді, годі, рідна воле,
І кормиги і наруг! [24, с. 344].*

В історичному романі «Берестечко» Ліна Костенко в уста Богдана Хмельницького вкладає звернення до запорозького пристанища, що може засвідчити праведність його вчинків:

*О Січ, козацька мати! І ти, Великий Луге!
Та будьте ж мені свідками між Богом і людьми,
Що був я приневолений хопитись за оружжє.
І це кровопролиття тут почали не ми [7, с. 89].*

Майстри художнього слова підкреслюють неабияку роль Великого Лугу в змаганнях українського народу за свою свободу і державність.

Захоплений волелюбством і відвагою козацтва, до національної святині також звертається відомий поет-дисидент Михайло Осадчий. У вірші «Непомітно зарясніли роси...» він пише:

*Розкажи нам ти, Великий Луге,
Про демократичний лад на Січі [16, с. 76].*

Володимир Забаштанський в поезії «На сторожі» називає Великий Луг тим місцем, куди козакам слід би було повернутися, а не йти на поклін до «московської боярні» [3, с. 8].

Образ Великого Лугу ідейно-тематично, духовно дуже значущий і для поетів української діаспори. Найпоказовішою в цьому відношенні є творчість Яра Славутича. Гнаному сталінською деспотією херсонцеві «*Великий Луг думки голубив змалку*» [21, с. 206]. Він уявляється йому як край лицарів (вірш «Січовик»), пристанище скривджених, (вірш «Великий Луг»); осередок спротиву більшовицькому «*московському кодлу*» (вірш «1933»); символ помсти *кровожерливому Кремлю* (вірш «Дев'ята книга, дев'ятий круг»).

У вірші «На Великому Лузі» Ореста Корсовецького постають героїчні й водночас трагічні події козацького минулого:

*На Великому Лузі і без хмари гримить,
Давниною козачою ліс без вітру шумить,*

*Запорожці пугикають з-за Дунаю по Дін,
 З православних країв, з оттоманських сторін.
 На турецьких сандалях, у стамбульських льохах,
 Мотузками окручені на ординських шляхах,
 У монахи пострижені соловецькі діди.
 Від сусідів лихих натерпілись біди,
 Від страшного погрому боронили права,
 Хай тортури пекельницькі, хай спаде голова, –
 В паленище обернені на кривавих стовпах.
 Вітер попів несе по широких степах.
 На Великому Лузі сумно дзвони гудуть,
 Запорожці пугикають, та глухому не чуть [7, с. 8].*

Апофеозом козацько-великолузької героїки звучать слова із вірша Ольги Лубської «Хвала лицарям!»:

*Хвала вам, лицарі, що за моря ходили!
 Хвала вам, лицарі, що гнали списом орди!
 Хвала вам, що браталися з Великим Лугом!
 Хвала тобі, мій краю гордий! [12, с. 515].*

Строфа із вірша Анатолія Камінчука «Нам далеко до мадярів», у якій використано запорозьке гасло, нагадує сучасникам про славне минуле:

*Вип'єм першу, вип'єм другу,
 До чого ж ми дожились?...
 Пугу, пугу, козак з Лугу!
 Україно, озовися! [5, с. 7].*

Національне відродження кінця минулого століття сприяло появі багатьох авторських патріотичних пісень, серед яких значну частину становили твори на історичну, зокрема козацьку тематику. В них часто, згадується і Великий Луг. Серед них пісня «Запорозька похідна» (слова Степана Литвина, музика Юрія Рожкова):

У похід далекий сурми засурмили,

Над Великим Лугом хмариться блакить.

Гей, сідаймо коней, козаченьки милі,

Гей, ходімо, браття, волю боронить! [10, с. 19].

Та «Гей шуми, Великий Луже» (слова Петра Ребра, музика Євгена Пасічника):

Гей, шуми, Великий Луже!

Мати-Хортице, співай!

Запорожців плем'я дуже

Повернулось в рідний край [19, с. 91].

Поетичні контенти сучасної російсько-української війни вбирають і трансформують історичні реалії, при цьому нерідко використовуючи уже витворені міфологеми. Так у деяких із них присутня постать козака не лише історичного, а й міфічного. Наприклад, у вірші Катерини Калітко йдеться про знесиленого воїна з позивним «Байда», якого зустріли на трасі під Запоріжжям:

Підвезли вранці до перехрестя. Сказав, що знає дорогу.

Побрів із самим ножем при поясі в зеленку, у ковилу.

І хтось гукнув йому в спину: «Відбитий, ти звідки родом?»

І він, здається, сказав: «із Великого Лугу» [4].

У масиві художніх творів – історичні романи з козацької тематики, сюжет яких розгортається у Великому Лузі. Так в романі Євгена Гребінки «Чайковський» (1843 р.) ряд подій відбувається на Січі й прилеглих до неї плавнях, а десятий його розділ починається детальним описом великолузьких островів. Виразні картини Великого Лугу та його урочищ подав Данило Мордовець у поемі «Козаки і море» (1854 р.), зокрема, описано як реагує великолузьке довкілля на радість зустрічі Січі з побратимами, що повернулися з морського походу. А в його романі «Сагайдачний» (1882 р.) прилеглі до Січі місця змальовані ще колоритніше: *«Незвичайне видовище являли собою берег і рукав Дніпра в тому місці, де знаходилась Січ. Увесь рукав із широкими й глибокими затоками й особливо берег були покриті*

човнами, чайками, дубами та байдаками... десятки їх були витягнуті на берег, перевернуті догори дном і сушилися на сонці, смолилися або переконопачувалися паклею. Дим і запах від сосни, що кипіла, стояв над цією половиною острова» [15, с. 294–295]. Художньо описані великолузькі плавні як місце військової і господарської діяльності запорожців, і в романі сучасного українського письменника Василя Шкляра «Характерник». Художні описи великолуцьких січей і прилеглих островів у історичній прозі мають не лише емоційну складову, що зазвичай притаманно поезії, а й інформаційну, оскільки змальовують реальні картини історичного середовища, акцентують увагу на деталях, збагачують знаннями з історії запорозького козацтва або ілюструють відомі з інших джерел факти.

Отже Великий Луг у творах художньої літератури змальовується як регіон визначних історичних подій, як козацький осередок. Не менш виразний їх мотив – краса великолузької природи. Ним пронизані поезії запорізьких авторів. У Петра Ребра:

*Осінь так позолотила берег,
Так росою вмився Базавлук,
Що коли б оце побачив Реріх –
Він би пензля випустив із рук* [18, с. 333].

Зачаровує своєю красою плавневий берег і Миколу Лиходіда:

*На порозі Великого Лугу,
Де розсилався крик журавля,
Позаходили квіти в яругу
І стовпились навкіл джерела* [11, с. 289].

Великолузька природа змальована і в історичних романах. «Гарний Великий Луг вліті, гарний він і весною, у неозору повинь. Спочатку напоять його водою степові ріки, а потім підіпруть горішні води, і він набухає, розіллється, наче синє море.... Грізний весною Великий Луг, і величний, і молодий» [16, с. 139–140]» – письменник Юрій Мушкетик часто згадує Великий Луг і у своїх творах вдається до розлогих його описів. Зі знанням

тонкої психології він говорить про те, як Великий Луг впливає на людину, коли вона споглядає його велич. *«Плавні входили в нього, наче жива вода: зеленими дібровами, широкими затоками Дніпра, річками й островами, озерами й луками. Вже і не мислив себе поза ними...»* [16, с. 612] – це про Івана Сірка.

Великий Луг під час весняної повені постає у трилогії Михайла Старицького «Богдан Хмельницький»: *«Морем розлився Дніпро і нестримно несе свої мутні води; крутиться виром побіля круч, різьє піщані береги... На величезному водному просторі мережаться то тут, то там вершечки верб та осик, у деяких місцях низький верболіз і червоно-синя таволга, уквітчані смарагдовою зеленню, коливаються хвилями, ніби засіяні на воді ниви»* [22, с. 250–251].

Особливої ваги набувають художні описи краєвидів Великого Лугу тих авторів, які бачили його на власні очі у первісному вигляді. Серед таких Адріан Кащенко. Найчарівнішим місцем між Хортицею та Лисою Горою він вважав Крутий Яр. Описував порослі дубовими лісами, тернами його кручі, які, як йому здавалось, неначе зберігають у собі таємницю минулого. У його творах плавні зображені як найчарівніші, найбагатші, найважливіші у стратегічному відношенні обшири запорозьких вольностей. Для опису великолузької природи автор не шкодує соковитих епітетів і метафор: *«Рухлива пелена повноводної річки..., оточена зеленою пущою плавні, скидалася тепер на рожевий килим, розгорнутий серед зеленої левади. Краєвид був чарівний, мов талановито намальована картина»* [6, с. 107].

Наприкінці XIX ст: побачив і описав його у оповіданні «Козацьким ходом» російський письменник Іван Бунін: *«Там, за Хортицею, починалась Великая Днепровская Плавня, где Днепр разливается необозримыми озерами и весь усеян тысячами остров в рожах, верболозах и камышах. Там, возле Плавни, по левую сторону реки, растилается Великий Днепровский Луг, царство зелени, сочных степей, болот и речек – страна славная с древности*

багатством и плодородием своїх земель и раздорами за эти земли» [1, с. 192].

Дивовижна краса і багатство Великого Лугу зачаровує і поета Івана Манжури. В одному із віршів, звертаючись до степу, він просить його:

*Та повідай ще, де славні
Наддніпрянські твої плавні,
Те таємне, несходиме
Царство звіра незміримо;
Твій Великий Луг – розділля,
Предковічнеє привілля... [13, с. 166].*

Але в цій поезії з'являється мотив туги за втраченим, оскільки на момент написання твору і краса, і слава є *колишньою*. Цей мотив пронизує твори багатьох авторів, які звертались до великолузької тематики після руйнації історичного середовища в середині ХХ ст., коли Великий Луг став однією з численних жертв сталінського плану «перетворення природи», опинившись на дні Каховського моря, яке народ перефразував у *горе*. Аналіз художніх творів на цю тему показав різноманіття інтерпретацій цієї події в залежності від світогляду автора: від захопленого оспівування «великої будівлі комунізму», як її називали сталінські ідеологи, тих, хто схвалював проєкти радянської влади, вбачав у них прогрес, до розпачу і предосторог тих, хто розумів їх негативні наслідки, вбачав у них руйнацію віками складеної екосистеми і плюндрування пам'яток національної історії. До останніх належали патріоти України: Олександр Довженко, який у «Поемі про море» висвітлює тему прощання селян з рідними домівками яскравіше, ніж етапи будівництва Каховської ГРЕС; Олесь Гончар, який у «Соборі» назвав штучне море *болотом, що смердить на всю Україну*; Віктор Чабанеко, який у своїх творах називав водосховище *мутнохвилям* і тужив за *сплюндрованою Гілеєю*; Яр Славутич, у якого «*клекотить запорозький мій дух, мов розпечена вогняна лава, бо Великий затоплено Луг, бо в журбі береги Січеслава*» [21, с. 26]; поет Борис Мозолевський, який в одному зі своїх віршів зобразив

жахіття наслідків загибелі Великого Лугу, зокрема вимиті Каховським «морем» козацькі домовини, що перемелюються «безжальними лопаттями турбін» [14]. Інтерпретуючи художнім словом стан сплюндрованої пам'ятки історії і природи, автори не втрачали надії на її відновлення, звертаються до неї як до рятівних сил, сподіваних визволителів українського народу:

Запорозька Січ – прамати рідна!

І прабатьку наш Великий Луг!

Воля духу вашого побідна

Чи звільнить коли нас від наруз? [20, с. 91].

«Так, Великий Луг живе! Він світить нам ясними очима-озерами із мороку передчасся, він шумить нам п'янкими вітрами із трипільсько-скитських тисячоліть, він озивається до нас легендами із козацьких віків... Удивляймося в ті очі – і побачимо свої першосліди на Землі! Услухаймося в той шум – і почуємо голос своєї Долі! Вникаймо розумом у ті легенди – і дізнаємось, чії ми нащадки!» – пише Віктор Чабаненко [23, с. 373].

Більшість згаданих авторів не дожила до іншого злочину московських агресорів, учиненого у червні 1923 року. Але і він знайшов відображення у віршах. Першою на нього відгукнулась інтернет-спільнота. Поетичний контент в мережі ілюструє реакцію українців на злочин агресорів, в якій попри біль немає розпачу, а є справедливий гнів і впевненість у відродженні національної святині:

Я повинню покрию все до горизонту,

знесе моя вода тяжкі гріхи,

оголить змучену війною землю,

відкрию марно вбитих звірів і птахів.

Ту синю повінь я дощем покрию,

оплачу долі, що пішли на небеса.

Той бруд, який кидали змию землею.

Спаплюжена відкриється краса [2].

Безумовно, і цей травматичний епізод в «біографії» Великого Лугу знайде своє відображення у поетичних і прозових творах співців Великолужжя, для яких він є джерелом натхнення.

«Не раз Великий Луг воскресав і перед моїми очима, – писав Віктор Чабаненко – Так було мені в кінці грудня 2004-го року, коли в Києві вирував Майдан Незалежності й над Україною нависла загроза нового колоніального рабства. Тоді якось ніби мимоволі вихлюпнулося на папір оце «Великолузько – степове видиво»:

*Ще плавню темінь густо облягає,
Ще спить орел у лісі над Скарбною,
А з вод бездонних озера Святого
Два вершники на берег виступають.
Під ними коні грають золотії,
У кожного при боці срібна шабля.
Від золота і срібла яскравіє
Усе великолузькеє довкілля.
У степ німотний лицарі прямують,
З'їжджають на Гайманову могилу
І там стоять незрушно на вершині,
Немов когось із ночі виглядають...
Аж раптом птах вогненний з піднебесся
Ізлинув і над ними розпростерся, –
Вони шаблі із піхов повиймали
І віддали у пазурі могутні.
Спахнув вогонь – шаблі умить злилися
У меч один злютований, двосічний,
Що засіяв ясніш од блискавиці
І задзвенів потужно-дивним дзвоном.
Прийнявши зброю, птах той стрепенувся,
Шугнув у вись і полетів стрілою*

*Понад Дніпром угору, десь на Київ,
А схід почав спроквола червоніти...
- То що, Богдане? Будемо вертати?
Як сонце зійде, нас назад не приймуть. –
- Та вже пора... Пора уже, Іване...
Коли б він тільки встигнув долетіти! –
Спустились вниз комонники поволі,
Вернулися до озера Святого
Й поринули в холодную пучину,
Немов би їх і не було на світі... [24, с. 368–369].*

Аура минулого відтворена цим автором і у його книзі «Українська Антарктида», в епілозі якої читаємо: «...покійний Великий Луг, – чарівний світ мого дитинства, мій назавжди втрачений рай, – не давав мені душевного спокою ні вдень, ані вночі. Особливо – вночі! Не встигав я зімкнути повіки, як він огортав мене своїм ніжним зелом, омивав своїми чистими водами і шумів мені якимось дивно-нетутешнім шумом. ...Приснилося, ніби стою я самотою на острові (по всьому знати, на Томаківці) в передранішній час. Навкруги Каховське «море», а над ним туман, туман... Аж раптом із того туману почали проступати людські постаті. Їх багато-багато! Бредуть вони до мене з півдня, звідти, де моя рідна Єлизаветівка, де Балки, Златопіль, Благовіщенка й Іванівка. Бредуть по коліна в каламутно-туманній воді тихо. ...Наближаються, наближаються... Ось уже ясно бачу переднього: високий старець із довгим костуром, сива борода й сиві вуса його спадають аж до води. А це вже починаю розрізняти й пізнавати отих, що бредуть за ним. То мої прадіди Захар і Сергій, діди Яків і Федір, бабусі Пріська й Фанасія, тато й мама, дядьки Петро, Михайло, Григорій і Микола, тітки Лисовета, Марія, Палажка, Пріська, Ольга та Оксана, а за ними велелюддя – не злічити!

Підійшли до острова і нараз зупинилися. Я спочатку збентеживсь, а тоді осмілів та й питаю проводаря:

- Хто ти, старче?

- Синку, я з прадавньої милої нашої Оратанії, а ті, що за мною, – зі Скитії, Сарматії, Антії і нещасної України. Це ж увесь рід твій. Ми воскресли, синку, з Божої ласки і прийшли сюди, щоб сказати тобі: святу справу ти звершив, ти врятував пам'ять про нас і наш Великий Луг, занапащений сатаною...

Я хотів іще про щось запитати старця, але він ураз зник, а з ним розтанули в тумані й ті образи, що були позад нього... Повернувся обличчям на північ, а там за протокою, на степовому березі – теж якісь фігури. Кинувся у їхній бік і побачив преславне товариство. Тут у задумі гуртом стояли князь Святослав, Байда-Вишневецький, Сагайдачний Петро, Хмельницький Богдан, Сірко Іван, Мазепа Іван, Гордієнко Кость, Калнишевський Петро, Шевченко Тарас, Гоголь Микола, Яворницький Дмитро, Лисенко Микола, Новицький Яків, Кащенко Андріан, Гончар Олесь і Киценко Микола. Хто з них войовник – той при ясній зброї, а хто ні – той із великою золотою книгою в руках. Сумно дивилися вони на мутнохвиля і ніби чогось шукали поглядом у туманій далечині...

А тим часом на сході, деś за Кучугурами, зарожсєв, запалав обрїй – і товариство знебулося, пропало» [23, с. 374. 375].

Сакралізацію простору Великого Лугу як місця, де закована історична пам'ять минулих поколінь, бачимо і в поезії Ліни Костенко:

*І засміялась провесінь: – Пора! –
За Чорним Шляхом, за Великим Лугом,
Дивлюсь: мій прадід, і пра-пра, пра-пра,
Усі ідуть за часом, як за плугом [9].*

Наведені уривки із художніх творів свідчать, що їх автори декларують Великий Луг як історично значущий український простір, де виколисувалася вітчизняна історія, вражала багатством чарівна українська природа, як сакральний топос, де закована пам'ять багатьох поколінь. Художні тексти про Великий Луг сприяють глибшому осягненню історії козацького

Запорожжя, збереженню історичної пам'яті «Щаливі ті, – писав Віктор Чабаненко – що бачили Великий Луг, і благословені ті, що залишили про нього свої спомини, роздуми, нотатки і художні оповіді. Благословенні, бо вчинили святе діло – увічнили в нашій пам'яті погублений світ, урятували від запропащення цілий материк нашої національної історії» [23, с. 306].

Назва «Великий Луг» (або просто «Луг») набула виняткової популярності серед українців. Вона символізувалася, навіть естетизувалася й увійшла до експресивно-стилістичних засобів української мови. Ці її якості з особливою силою виявляються в текстах, де йдеться про долю України, про духовність українців.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Bunin I. Kozatskym khodom. / Yvan Bunyn Rasskazy. M., 1985. S. 192.
2. Veres H. Velykyi Luh. URL: <https://www.poetryclub.com.ua/getpoem.php?id=986391> (дата звернення 20.10.24).
3. Zabashtanskyi V. «Na storozhi». *Literaturna Ukraina*. 2001, 23 serpnia.
4. Kalitko K. Virshi. URL: <https://library.bdpu.org.ua/informatsiyno-navchal>. (дата звернення 27.11.24).
5. Kaminchuk A. Nam daleko do madiariv. *Literaturna Ukraina*. 2004, 26 liutoho. S. 3.
6. Kashchenko A. Zruinovane hnizdo. K.: Dnipro, 1991. S. 287, 487.
7. Korsenetskyi O. Na Velykomu Luzi. *Literaturna Ukraina*. 1991, 12 veresnia. S. 8.
8. Kostenko Lina. Berestechko. Istorychnyi roman. K.: Ukrainskyi pysmennyk, 1999.
9. Kostenko Lina. «I zasmiialas provesin»... URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=5627> (дата звернення: 27.11.24 р.).
10. Lytvyn S. Zaporizka pokhidna. *Borysten*. 1999. № 10. S. 19.
11. Lykhodid M. Vybrane. Zaporizhzhia, 2005. S. 289.

12. Lubska O. Khvala vam, lytsari! *Vyzvolnyi shliakh*. 1975. № 5. S. 515.
13. Manzhura I. Tvory. Kyiv: Derzhlitvydat, 1961. S. 166.
14. Mozolevskyi B. De sichovi stari ruiny. *Literaturna Ukraina*, 2006. 2 liutoho.
15. Mordovets D. Tvory v 2 tomakh. T. 1. Kyiv: Khudozhnia literatura 1958. S. 294.
16. Mushketyk Yu. Yasa. Roman. K.: Dnipro, 1990. S. 139–140, 612.
17. Osadchyi M. Poezii. Toronto: Slovo, 1990. S. 76.
18. Rebro P. Vybrani tvory v 3-kh tomakh T. 1. Zaporizhzhia: Khortytsia, 2000. S. 333.
19. Rebro P. Kozatski zharty. Kn. 4. Zaporizhzhia: Khortytsia, 1996. S. 7.
20. Sichovyi parnas. Antolohiia poetychnykh tvoriv vykhovantsiv Zaporizkoho derzhavnoho universytetu. Zaporizhzhia: ZGhU, 2000. S. 91.
21. Slavutych Yar. Tvory. K.: Dnipro, 1994. S. 206.
22. Starytskyi M. Tvory u 8 tomakh. T. 5. K. Dnipro, 1965. S. 250–251.
23. Chabanenko V.A. Ukrainska Atlantida. Zaporizhzhia, 2006. 404 s.
24. Cherkasenko S. Tvory v dvokh tomakh. T. 1. Kyiv: Dnipro, 1991. S. 344.
25. Shevchenko T.H. Povne zibrannia tvoriv u 12 tomakh. T. 2. K.: Naukova dumka, 1990. S. 41, 46, 54, 196, 197.